

MUHAMMED BEHCET el-BAYTÂR

başta Cemâleddin el-Kâsımî olmak üzere babasından, anneden dedesi Abdürrez-zâk el-Baytâr, Bedreddin el-Hasenî ve Muhammed Hıdır Hüseyin'den Arap dili ve edebiyatı ile akfî ve naklî ilimlere dair dersler aldı. Bir asırdan beri imam-hatip yetiştiren ailenin oturduğu Meydân mahallesindeki Kâa (1910), Kerîmüddin ed-Dekkâk (1917) ve Şûrbecî camilerinde imam- hatiplik ve vâizlik yaptı. 1921-1926 yılları arasında aynı mahalledeki ilkokulda öğretmen olarak çalıştı. 1926'da Mekke'de düzenlenen İslâm Kongresi'ne katıldı. Kral Abdülazîz b. Suûd'un isteğiyle, yeni kurulan el-Ma'hedü'l-ilmiyyü' (âliyyü)'s-Suûdî'nin beş yıl müdürlüğünü yaptı. Bu sırada Mekke Yüksek Şer'iyeye Mahkemesi üyeliği, el-Murâkabetü'l-kazâiyye heyeti reis vekilliği, Hicaz okullarını eğitim müfettişliği, Harem-i şerif'teki Maârif-i Umûmiyye Meclisi üyeliği görevlerinde bulundu. 1931'de Suriye'ye dönünce bazı okullarda öğretmenlik yaptı. 1940'ta Dimaşk mekteplerine müderrisi âm oldu; 1942'de Şer'iyeye Fakültesi'ne tefsir ve ahlâk dersleri, ayrıca yüksek öğretmen okuluna tefsir dersi öğretimi görevlisi olarak tayin edildi. 1943-1946 yıllarında Tâif'te Dârü't-tevhîdî's-Suûdiyye'nin müdürlüğüne getirildi. 1947'den itibaren 1953'te emekli oluncaya kadar Dimaşk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde tefsir ve hadis okuttu. Emekliye ayrıldıktan sonra Dimaşk İlahiyat Fakültesi'nde tefsir konferansları verdi. Vakıflar Bakanlığı bünyesinde başta eğitim faaliyeti olmak üzere çeşitli görevlerde bulundu. 1923'ten beri faal üyesi bulunduğu Dimaşk Arap İlim Akademisi ile 1954'te muhabir üye seçtiği Irak İlim Akademisi bünyesinde araştırma ve yazıları ile konferanslarını sürdürdü. 29 Mayıs 1976'da Dimaşk'ta vefat etti. Muhammed Behcet ıslahatçı Selefî akîdeyi savunmuş, başta Cemâleddin el-Kâsımî olmak üzere Takıyyüddin İbn Teymiyye ve M. Reşîd Rızâ çizgisinde olduğunu belirtmiştir.

Eserleri. A) Telif Eserleri. *en-Nefha 'ale'n-Nefha ve'l-minha* (Abdülkâdir el-İskenderânî'nin *en-Nefhatü'z-zekiyye*'sine reddiye olarak yazılan, Selef akîdesinin savunulduğu eser Ebü'l-Yesâr ed-Dimaşkî el-Meydânî imzasıyla basılmıştır; Dimaşk 1922); *Nazra fi'n-Nefhati'z-zekiyye* (Vehhâbîler'in şüphelerine reddiye olup bir önceki eserin zeyli şeklinde ve onunla birlikte yayımlanmıştır); *el-Kevşerî ve ta'likâtühû* (Kahire 1938); *Hayâtü Şeyhîlislâm İbn Teymiyye* (Dimaşk 1380/1960); *Tefsîru Sûreti Yûsuf* (M. Reşîd Rı-

zâ'nın sûreyle ilgili müstakil tefsirinin ikmalidir; Dimaşk 1939); *Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid el-Gazzâlî* (Kahire 1962); *el-İncil ve'l-Kur'an fi keffeteyi'l-mizân* (Dimaşk 1967; Osman Cilacı tarafından *İncil ve Kur'an'dan Gerçekler* adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir [Konya 1987]); *er-Rihletü'n-Necdiyyetü'l-Hicâziyye 1338/1940* (Dimaşk 1967); *el-İslâm ve's-şahâbetü'l-kirâm beyne's-sünneti ve's-şifa* (Beyrut 1966); *Kelimât ve ehadîş* (Dimaşk 1974); *es-Şekâfâtü'l-bezdâ' ve's-şafârâ'* (bir önceki eserle birlikte yayımlanmıştır); *el-İştikâk ve't-ta'rib* (Dimaşk 1961); *Tahrîcu ehadîşi Kitâbi'l-Buhalâ' li'l-Câhiz* (Dimaşk 1938); *el-Mu'ame-lât fi'l-İslâm ve tahkîku mâ verede fi'r-ribâ* (M. Reşîd Rızâ'nın başladığı eserin ikmal olup mukaddimeyi de Muhammed Behcet kaleme almıştır; Kahire, ts.); *Nağdû 'Ayni'l-mizân* (Cemâleddin el-Kâsımî'nin "Mizânü'l-cerh ve't-ta'dîl" başlıklı makalesine Muhammed Hüseyin Kâşîfûl-gitâ'nın yazdığı reddiye [Sayda 1330] cevaptır; Dimaşk 1931); *İlâve şâniye fi'htiyârâtü Şeyhî'l-İslâm İbn Teymiyye* [nşr. M. Hâmid el-Fakî], Kahire 1953); *Mecmû'u's-sünne* (iki ciltlik bir hadis kitabı olup Mahmûd el-Mellâh ve Muhibbüddin el-Hatîbile birlikte hazırlanmıştır; Cidde 1966); *Târîhu fikreti i'câzi'l-Kur'an*. Müellifin ayrıca Hz. Peygamber'in methine dair küçük bir divanı ile bazı şiirlerinden söz edilmektedir.

B) Neşirleri. Cemâleddin el-Kâsımî, *Qavâ'idü't-tahdîş fi fûnûni muştalahi'l-hadîş* (Dimaşk 1353/1935); a.mlf., *el-Fazlü'l-mübîn 'alâ 'İkdi'l-cevheri's-semîn* (Beyrut 1403); Ebû Dâvûd es-Sicistânî, *Mesâ'ilü'l-İmâm Ahmed (b. Hanbel)* (Dimaşk 1925); Sadreddin el-Kangarâvî, *el-Müfî fi'n-naşvi'l-Kûfî* (Dimaşk 1950); Kemâleddin İbnü'l-Enbârî, *Esrârü'l-'Arabîyye* (Dimaşk 1377/1957); Abdürrezzâk el-Baytâr, *Hilyetü'l-beşer fi târihi'l-karni's-sâlis 'aşer* (I-III, Dimaşk 1961-63). Ayrıca Reşîd Rızâ'nın *Tefsîrü'l-Menâr*'ını da tahkik ettiği kaydedilmektedir. Muhammed Behcet'in çeşitli dergi ve gazetelerde yayımlanmış çok sayıda makalesi bulunmaktadır. Sadece Dimaşk'ta çıkan *Mecelletü'l-Mecma'i'l-luğati'l-'Arabîyye*'de 1933-1973 yılları arasında neşredilmiş 180 kadar makalesi tesbit edilmiştir (bk. Adnân el-Hatîb, LI/4 [1396/1976], s. 804-821).

BİBLİYOGRAFYA :

C. Fâris, *Men hüve fi Süriyye*, Dimaşk 1949, s. 125; a.mlf., *Men hüm fi'l-âlemi'l-'Arabî*, Dimaşk 1957, s. 104-105; Ni'me Zeydân, *'Âlemü-*

nâ el-'Arabî: Süriyye ve Lübnân, Beyrut 1956, s. 568-569; Edhem el-Cündî, *A'lâmü'l-edeb ve'l-fen*, Dimaşk 1958, II, 137-138; Ahmed Kudâme, *Me'âlim ve a'lâm fi bilâdi'l-'Arab*, Dimaşk 1965, s. 166-167; M. Beşir el-İbrâhimî, *'Uyûnü'l-beşâ'ir*, Beyrut 1971, s. 638-643; Ömer Rızâ Kehhâle, *el-Müstedrek*, Beyrut 1406/1985, s. 614-615; Abdülkâdir Ayyaş, *Mu'cemü'l-mü'ellifîne's-Süriyyîn fi'l-karni'l-ışrîn*, Dimaşk 1405/1985, s. 75; Ali et-Tantâvî, *Ricâl mine't-târih*, Cidde 1406/1986, s. 416-420; Nizâr Abâza-M. Mutî el-Hâfîz, *Târîhu 'ulemâ'i Dimaşk*, Dimaşk 1406/1986, II, 918-925; Nizâr Abâza-M. Riyâz el-Mâlih, *İlmâmü'l-'A'lâm*, Beyrut 1999, s. 224; M. Abdüllatif Sâlih el-Ferfûr, *A'lâmu Dimaşk*, Dimaşk 1408/1988, s. 248-250; M. Hayr Ramazan Yûsuf, *Tekmiletü Mu'cemi'l-mü'ellifîn*, Beyrut 1418/1997, s. 718-719; Ahmed el-Alâvine, *Zeylû'l-'A'lâm*, Cidde 1418/1998, s. 167-168; Adnân el-Hatîb, "Muhammed Behcet el-Baytâr: Hayâtühü ve âşâruh", *MMLADm.*, LI/4 (1396/1976), s. 785-826; Ahmed Râtib en-Neffâh, "Ârâ' ve enbâ'", a.e., LIII/1 (1397/1978), s. 220-245.

MAHMÛD EL-ARNAÛT

MUHAMMED BEHCET el-ESERİ

(محمد بهجة الأثرى)

Muhammed Behcet b. Mahmûd
b. Abdülkâdir b. Ahmed el-Eserî
(1902-1996)

Iraklı edip, şair ve yazar.

1902 (veya 1904) yılında Bağdat'ta doğdu. Büyük dedesi Ahmed, Diyarbekir valisiyle anlaşmazlığa düşünce Erbil'e göç etti, daha sonra Bağdat'a yerleşerek ticaretle uğraştı, babası da tâcirdi. Askerî rüşdiyeye kaydolun Muhammed Behcet askerî eğitime dayanmadığı için buradan ayrıldı. Öğrenimi sırasında Türkçe eğitimi aldı, özel bir hocadan Fransızca okudu. 1917'de İngilizler'in Bağdat'ı işgalden sonra İngilizce tahsil etti. Ardından Arap dili ve edebiyatı ile İslâmî ilimlerde uzmanlaşmaya yöneldi. Özellikle Ali Alâeddin el-Âlûsî ve Mahmûd Şükrî el-Âlûsî'den yararlandı. Onlardan dil ve edebiyat yanında İslâmî ilimler, Arap tarihi ve mantık gibi dersleri aldı. Mahmûd Şükrî

Muhammed
Behcet
el-Eserî

el-Âlûsî hadis ilmüne düşkünlüğünü gö-
rek ona Eserî lakabını verdi. 1924 yılından
itibaren on yıl kadar Bağdat'ta Arap dili
ve edebiyatı ile din ve ahlâk dersleri öğ-
retmeni olarak çalıştı. 1927'de gözden
geçirerek yayımladığı Mahmûd Şükrî el-
Âlûsî'nin *Târîhu mesâcidi Bağdâd ve
âşârihâ* adlı eserinde yer alan dinî isla-
hatla ilgili fikirlerinden dolayı mahkeme-
ye verildiyse de beraat etti. 1928'de diğer
Arap ülkelerine, Türkiye ve Yunanistan'a
gitti. Dönüşünde Cem'iyetü's-şübbânî'l-
müslimînin kuruluşuna katıldı. 1936'da
Bağdat bölgesi vakıflarına müdür, bir yıl
sonra da Maarif Bakanlığı Arap dili mü-
fettişi tayin edildi. 1941 yılında Reşid Ke-
râmî'nin İngiliz işgaline karşı başlattığı
ayaklanmaya katıldığı için üç yıl hapse
mahkûm oldu. Nisan 1948'de Maarif Ba-
kanlığı'ndaki müfettişlik görevine iade
edildi. 1956 yılında yüksek öğretmen oku-
lu ile polis fakültesinde dersler verdi. Kral-
lığın sona erip cumhuriyetin kurulduğu
1958 Temmuzunda getirildiği Vakıflar
genel müdürlüğü görevini 1963 Şubatın-
da emekli oluncaya kadar sürdürdü.

Muhammed Behcet, resmî görevleri-
nin yanı sıra 1920'li yıllardan itibaren ga-
zete ve dergilerde Arap dili ve edebiyatı
ile eleştiri konularında, ayrıca dinî, siyasi
ve içtimâî meselelere dair makaleler yaz-
maya, şiirlerini yayımlamaya başladı. İlk
gençlik yıllarında şair Cemîl Sıdkî ez-Ze-
hâvî ve Ma'rûf er-Rusâfî ile çatışma içine
girdi. 1924'ten itibaren iki yıl süreyle haf-
talık *el-Bedâ'i'* ve *el-Âlemü'l-İslâmî*
dergilerinde yazı işleri müdürü, daha son-
ra altı yıl kadar *Mecelletü'l-Mecma'i'l-
İlmiyyü'l-İrâkî* dergisinde yazı işleri mü-
dürü ve yönetici olarak çalıştı. 1929-1949
yılları arasında çeşitli komisyonlarda üye-
lik yapan Eserî, 1949'da el-Mecmau'l-il-
miyyü'l-İrâkî başkanının ikinci vekili ve
1953-1963 arasında birinci vekili oldu.
1961'de Medine el-Câmiatü'l-İslâmiyye'-
nin Yüksek Danışma Kurulu'nun, 1980'de
Fas Kraliyet Akademisi'nin üyeliğini yaptı.
1931-1968 yıllarında milletlerarası kong-
re ve toplantılara katıldı; birçok ödül, ni-
şan ve madalya aldı. 23 Mart 1996'da
Bağdat'ta vefat etti. Muhammed Beh-
cet'in edebî nesirleri cümlelerinin kısali-
ğı, lafız güzelliği, parlak üslûbu ve sağ-
lam örgüsüyle birçok kadim müellifin ne-
sirlerinden üstündür. Aynı özellikler şiir-
lerinde de görülmektedir.

Eserleri. A) Telif Eserleri. *A'lâmü'l-
İrâkî* (Âlûsî ailesiyle onun meşhur şahsi-
yetlerinin biyografilerine dairdir; Bağdat

1340/1921); *el-Mücmel fi târihi'l-ede-
bi'l-'Arabî* (Bağdat 1929); *el-Medhal fi
târîhi'l-edebi'l-'Arabî* (Bağdat 1929);
Me'sâtü's-şâ'ir Vezzâhu'l-Yemen (Ve-
lîd b. Abdülmelik'in eşi Ümmü'l-Benîn'e
yazdığı, gazel yüzünden öldürülen şair Ve-
zâhu'l-Yemen Abdurrahman b. İsmâil hak-
kında edip Ahmed Hasan ez-Zeyyât'ın gö-
rüşlerine reddiye olarak yazdığı makalele-
rini içerir; Bağdat 1935); *el-İtticâhâtü'l-
hadîse fi'l-İslâm (el-'Arab ve'l-haçâra-
tü'l-hadîse* adlı eser içinde; Beyrut 1951;
nşr. Muhibbüddin el-Hatîb, Kahire, ts.); *el-
Coğrâfiyye 'inde'l-müslimîn ve's-Şe-
rif el-İdrîsî* (Bağdat 1952); *Kâtibü'd-
devleteyn: en-Nûriyye ve's-Şalâhiyye*
(Bağdat 1956); *Mahmûd Şükrî el-Âlûsî
ve ârâ'ühü'l-luğaviyye (Mahmûd Şük-
rî el-Âlûsî: Siretühü ve dirâsâtühü'l-luğa-
viyye, Kahire 1958; Küveyt 1416/1995);
Mu'cemü'l-âlât ve'l-edevât ve gayrihâ:
el-Âletü ve'l-edât* (Bağdat 1962); *Naẓa-
rât fâhişa fi kavâ'idî resmi'l-kitâbeti'l-
'Arabîyye ve zâvâbî'l-luğa ve tarikâ-
ti tedvini târihi'l-edebi'l-'Arabî* (Bağ-
dat 1971); *Melâmiḥ ve ezḥâr* (Bağdat
1974); *Zerâ'î'u'l-şâbiyyeti'l-unşuriyye
fi işâreti'l-harb ve ḥamelâti Nâdir
Şâḥ 'ale'l-'Irâk fi rivâyeti şâhidi 'iyân*
(Bağdat 1401/1981); *Muḥammed b. 'Ab-
dülvehhâb: Dâ'iyetü't-tevhîd ve't-tec-
did fi'l-'aşri'l-hadîḡ* (Riyad 1404/1984);
Divânü'l-Eşerî (Bağdat 1990). Diğer eser-
leri de şunlardır: *Abdülmühsin el-Kâzı-
mî: Ḥayâtühü ve şî'ruhü; Şeyḥülislâm
'Ârif Ḥikmet, 'İmâdüddin el-Kureşî el-
İşbahânî el-Kâtib, Eşherü meşâhîri'l-
'Irâk fi'l-edeb ve's-siyâse fi'l-ḳarney-
ni'l-aḥireyn, er-Red 'ale's-şu'ûbiyye ev
naḳzu Kitâbi'l-Meşâlib li'bni'l-Kelbî,
en-Nuḳūd ve'r-rudūd, Maḳâlât naḳ-
diyye, Şerḥu Maḳâmâti İbn Mârî et-
Ṭabib el-Mısrî, el-Edebü'l-mu'âşır fi'l-
'Irâk, Zılâlü'l-eyyâm* (divan), *Verâ'e'l-
eslâki's-şâ'ike* (divan). Eserî başka mü-
elliflerle birlikte okul kitapları da yazmış-
tır. Ayrıca Ahmet Süheyl Ünver'in *Hattat
Ali bin Hilal: Hayatı ve Yazıları* adlı
kitabını Aziz Sâmî ile birlikte *el-Ḥatṭâ-
tû'l-Bağdâdi 'Alî b. Hilâl el-meşḥûr
bi'bni'l-Bevvâb* başlığıyla Arapça'ya ter-
cüme etmiştir (Bağdat 1377/1958).

B) İlmî Nesirleri. Mahmûd Şükrî el-
Âlûsî, *Târîhu Necd* (Kahire 1343, 1347,
1998), *eḡ-Ḍarâ'ir vemâ yesûgu li's-
şâ'ir düne'n-nâşir* (Kahire 1344/1923,
1418/1998), *Târîhu Mesâcidi Bağdâd
ve âşârihâ* (Bağdat 1346/1927), *Uḳûbâ-
tû'l-'Arab fi Câhiliyyetiḥâ ve ḥudû-*

*dü'l-ma'âşî elleti yertekibühâ ba'zu-
hüm* (MMİlr., XXXV/2 [1984], s. 3-85), *en-
Naḥt ve beyânü ḥaḳîqatihî ve nebze
'an ḳavâ'idihî* (MMİlr., XXXIX/3 [1409/
1988], s. 7-61; Bağdat 1989), *el-Mâ'û ve-
mâ verede fi şürbihâ mine'l-âdâb* (Ra-
bat 1405/1985) ve *Bülûḡu'l-ereb fi ma'-
rifeti aḥvâli'l-'Arab* (I-III, Beyrut, ts. [Dâ-
rû'l-kütübi'l-İlmiyye]; Beyrut, ts. [Dârü's-
şarkî'l-Arabî]); Ebû Bekir es-Sûlî, *Edebü'l-
küttâb* (Beyrut 1922; Bağdat 1922); İbnü'l-
Cevzî, *Menâḳibü Bağdâd* (Bağdat 1342/
1924); İbnü'l-Müneccim, *Kitâbü'n-Na-
ğam* (Bağdat 1369/1950); İmâdüddin el-
İsfahânî, *Ḥarîdetü'l-ḳaşr ve cerîdetü'l-
'aşr* (Irak şairleri kısmı, Cemîl Saîd ile I-V,
Bağdat 1955-1978); İbn Cinnî, *Tefsîru ur-
cûzeti Ebî Nüvâs fi taḳrîzi'l-Fazl b. er-
Rebî' vezîri'r-Reşîd ve'l-Emin* (Dimaşk
1386/1966); Şemseddin Muhammed b.
Mahmûd eş-Şehrezûrî, *Muḳaddimetü
Nüzheti'l-ervâḥ ve ravzati'l-efrâḥ* (*Nu-
şûs felsefiyye mühdât ile'd-Duktür İbrâ-
hîm Medkür* içinde, s. 135-174, Kahire
1976); Demenhûrî, *'Aynü'l-ḥayât fi'stin-
bâti'l-miyâḥ* (Rabat 1989); *Divânü Ve-
zâhu'l-Yemen: Şerḥu Muḥammed Ḥayr*
(Beyrut 1996); İdrîsî, *Ḥarîṭatü'l-'âlem
(Şûretü'l-'arz)* (Cevâd Ali ile birlikte, Bağ-
dat 1951), *Mu'cemü'l-eḳâlim, Mir'â-
tû'l-eḳâlim* (önceki eserin özeti) ve *Nüz-
hetü'l-müşṭâḳ fi'ḥtirâkı'l-âfâḳ*; Mahmûd
Şükrî el-Âlûsî, *Risâletü'l-misvâk*; Ebü'n-
Necm el-İclî, *Ümmü'l-erâcîz*; Abdülkâ-
dir b. Şa'bân, *Levḥu'l-ḥıfz fi ḥisâbi'aḳ-
di'l-eşâbi'*.

Muhammed Behcet'in Arap dili ve ede-
biyatı, Arap şiiri, edebî tenkit, tarih vb.
konularda yazdığı makalelerle tahkim et-
tiği bazı kitap ve risâleleri el-Mecmau'l-
ilmiyyü'l-İrâkî, Mecmau'l-lugati'l-Arabîyye
(Kahire), Mecmau'l-lugati'l-Arabîyye
(Dimaşk) ve Mecmau'l-ilmiyyü'l-Arabî'-
nin çıkardığı dergilerle *el-Mevrid*, *el-
Baḡşü'l-ilmî* gibi mecmualarda yayımlan-
mıştır (Sabâḥ Nûrî Merzûk, VII, 110-
112). Hamîd el-Matbaî, *el-'Allâme Mu-
ḥammed Behcet el-Eşerî* adıyla bir mo-
nografi kaleme almıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

C. Avâd, *Mu'cemü'l-mü'ellifine'l-'Irâkiyyîn*,
Bağdat 1969, III, 114-116; İbrâhim es-Sâmer-
râî, *Târîhu 'ulemâ'i Bağdâd fi'l-ḳarni'r-râbi'
'aşer el-hicrî*, Bağdat 1982, s. 113-118; a.mlf.,
Mecâlisü Bağdâd, Bağdat 1985, s. 56-60;
M. Mehdî Allâm, *el-Mecma'iygûn fi ḥamsine
'âmen*, Kahire 1406/1986, s. 260-262; Mîr Bas-
rî, *A'lâmü'l-edeb fi'l-'Irâkî'l-hadîḡ*, London 1415/
1994, II, 484-488; Abdülazîz Suûd el-Bâbitîn,
*Mu'cemü'l-Bâbitîn li's-şu'arâ'i'l-'Arabî'l-mu'â-
şırîn*, Safat 1995, IV, 352; Hamîd el-Matbaî,
Mevsû'atü a'lâmi'l-'Irâk fi'l-ḳarni'l-'iştirîn, Bağ-

MUHAMMED BEHCET el-ESERİ

dad 1995, I, 182; a.mlf., *el-Allâme Muḥammed Behcet el-Eserî*, Bağdad, ts., tür.yer.; Ahmed el-Alâvine, *Ẓeylû'l-A'lâm*, Cidde 1418/1998, s. 168-169; Nizâr Abâza – M. Riyâz el-Mâlih, *İtmâmü'l-A'lâm*, Beyrut 1999, s. 224-225; Sabâh Nûrî Merzûk, *Mu'cemû'l-mû'ellifin ve'l-küttâbi'l-'Irâkıyyîn: 1970-2000*, Bağdad 2002, VII, 109-112; Muḥammed Behcet el-Eserî, "Siretü'l-'Allâme el-Eserî bi-kalemih" (nşr. Hamîd el-Matbaî), *el-Mevrid*, XXIV/2, Bağdad 1996, s. 4-16; Hilâl Nâci, "el-'Allâme Muḥammed Behcet el-Eserî", *MMMA* (Kahire), XLI/2 (1418/1997), s. 173-225; Adnân Abdurrahman ed-Dûrî, "el-'Allâme Muḥammed Behcet el-Eserî: (1902-1996) melâmiḥ min sîretihî ve müşârekâtihi'l-'ilmiyye", *el-Mû'errihu'l-'Arabî*, sy. 56, Bağdad 1418/1998, s. 257-266; Yusuf Şevki Yavuz, "Âlûsî, Mahmûd Şükri", *DîA*, II, 549.

İSMAİL DURMUŞ

MUHAMMED BEHRÂN

(bk. BEHRÂN).

MUHAMMED BEKÂ

(محمد بقاء)

Muḥammed Bekâ
b. Gulâm Muḥammed Sehârenpûrî
(ö. 1094/1683)

Hindistanlı müellif ve idareci.

1037 (1627-28) yılında günümüzde Hindistan'ın Uttar Pradeş eyaletinde bulunan Sehârenpûr'da doğdu. Bekâ şiiirlerinde kullandığı mahlasıdır. XIV. yüzyılın başlarında Herat'tan Hindistan'a göç eden ve Firûz Şah Tuğluk döneminde (1351-1388) Mültan eyalet valisi olup Melik Merdân unvanını alan Hâce Ziyâeddin'in soyundan gelmektedir. Hâce Ziyâeddin, daha sonra Delhi sultanı olan Seyyidler hânedanının kurucusu ve ilk hükümdarı Seyyid Hızır Han'ın üvey babasıdır. Muḥammed Bekâ ilk bilgileri babası Gulâm Muḥammed'den aldı. Sirhind'de Şeyh Abdullah Miyân, Abdülhak Dihlevî'nin oğlu Şeyh Nûrülhak ve diğer âlimlerden İslâmî ilimleri okuyup tahsilini tamamladıktan sonra Sehârenpûr'a dönerek talebe yetiştirmeye başladı. Babasının vefatı üzerine tasavvufa yöneldi ve tekrar Sirhind'e gidip İmâm-ı Rabbânî'nin oğlu Hâce Muḥammed Ma'sûm'a intisap etti. Bâbürlü Hükümdarı Evrengzîb döneminde Evrengzîb'in kumandanlarından çocukluk arkadaşı Bahâtâver (İftihâr) Han'ın davetiyle devlet hizmetine girdi. Sehârenpûr'da bahşi ve vakıanigâr (vak'anüvis) olarak görev aldı. Bahâtâver Han'ın teşvikiyle zamanının büyük kısmını eser telifiyle geçirdi. Sehârenpûr'da vefat eden Muḥammed Bekâ'nın ha-

yatının sonuna doğru tayin edildiği Sehârenpûr serkârlığı sırasında şehrin imarına önem verdiği ve kendi adıyla anılan (Bekâpûr) bir mahalle kurduğu kaydedilmektedir.

Eserleri. 1. Mecmû'a. Ferîdüddin At-târ'ın *Mantıku't-tayr*'ı ile Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Meşnevî*'sinden ve diğer bazı kitaplardan parçalar ihtiva eden eser 1077'de (1666) düzenlenmiştir. **2. Riyâzû'l-evliyâ'.** İlk dört halifeye, imamlar, velîler ve Hindistanlı velîlere dair hacimli bir eserdir. **3. Tezkiretü's-şu'arâ'.** Kendi dönemindeki şairler ve eserleri hakkındadır. **4. Mir'âtü'l-'âlem.** Dünya tarihi niteliğindeki eser bir mukaddime, yedi bölüm ve bir hâtmeden oluşur. Eserin Evrengzîb dönemiyle ilgili değerli bilgiler ihtiva eden bir bölümü H. M. Elliot tarafından İngilizce'ye tercüme edilmiştir (*The History of India*, London 1877 → ed. Fuat Sezgin, Frankfurt 1997, VII, 156-165). Müellifin *Mir'âtü'l-'âlem*'in genişletilmiş şekli olarak düşündüğü, ancak ölümü üzerine yarım kalan çalışmasını 1095'te (1684) *Mir'ât-ı Cihânnümâ* adıyla yegeni Muḥammed Şefî tamamlamıştır. Kitabın ayrıca müellifin kardeşi Muḥammed Rizâ tarafından da ikmal edildiği belirtilmektedir. Muḥammed Bekâ eserlerini Bahâtâver Han'a ithaf ettiği için bazı araştırmacılar bu eserlerin müellifi olarak onu göstermektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Rieu, *Catalogue of the Persian Manuscripts*, I, 125-127; III, 890-892; Ethé, *Catalogue of Persian Manuscripts*, s. 49; Storey, *Persian Literature*, I/1, s. 132-133; I/2, s. 1012; Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhetu'l-havâtir*, V, 373; *The History of India* (ed. H. M. Elliot – J. Dowson), London 1877 → (ed. Fuat Sezgin), Frankfurt 1997, VII, 145-165; *Catalogue of the Arabic and Persian Manuscripts in the Khuda Bakhsh Oriental Public Library*, Patna 1993, VI, 55-62; M. Hidayet Hosain, "Muḥammad Baqâ", *E²* (İng.). VII, 432-433; Enver Konukçu, "Bahâtâver Han", *DîA*, IV, 522-523.

AZMİ ÖZCAN

MUHAMMED BELLO

(ö. 1253/1837)

Nijerya Fûlânî Devleti'nin
ikinci halifesi
(1817-1837).

1195'te (1781) doğdu. Fûlânî Devleti'nin kurucusu Osman b. Fûdî'nin oğludur. Tahsilini büyük bir âlim olan babası, amcaları ve diğer mahallî âlimlerin yanında tamamladı. Henüz yirmi yaşlarında iken ülkenin sayılı âlimleri arasına girdi. 1803

Yılında Gobir sultanının baskıları yüzünden babasıyla birlikte Degal'den Gudu'ya hicret etti. Gobir sultanına karşı girilen mücadelede babasının önemli kumandanları arasında yer aldı. Daha sonra Kebbi sultanının topraklarına sefer düzenleyerek Gulma, Zazzagava ve Sauva şehirlerini fethetti. Daura, Katsina ve Kano liderleriyle yapılan görüşmeleri yürüttü ve bu emirliklerin itaatini sağladı. Gobir'in başşehri Alkalawa'yı kuşatan ordunun başkumandanlığına getirildi ve şehri ele geçirip Gobir fâtihî unvanını kazandı (1808). Illo ve Gvari'ye seferler düzenleyip bu emirlikleri itaat altına aldı (1810).

1812'de "emîrû'l-mü'minîn" unvanını alarak Sokoto halifeliğinin kuruluşunu ilân eden Osman b. Fûdî ülkenin batı topraklarının idaresini kardeşi Abdullah'a, yeni fethedilen ve merkezi Sokoto olan doğu eyaletlerinin yönetimini de Muḥammed Bello'ya bırakıp siyasi hayattan büyük ölçüde çekildi. Onun Sokoto'da ölümünün ardından (1817) halife seçilen Muḥammed Bello yirmi yıl süren iktidarı sırasında iç isyanları bastırmakla uğraştı ve Bor-nu Sultanlığı'nın saldırıları başta olmak üzere dış saldırıları önledi. Ayrıca güney istikametindeki putperest topluluklar arasında İslâmlaştırma faaliyetine önem verdi. Katsina, Kano, Zaria, Hadejia, Adamava, Gombo, Katagum, Nupe, İlorin, Daura ve Bauchi emirliklerini hâkimiyet altına alıp Fûlânî Devleti'ni zirveye ulaştırdı. 25 Receb 1253 (25 Ekim 1837) tarihinde vefat etti ve Vurno şehrinde defnedildi.

Muḥammed Bello, ölen emîrlerin yerine genelde eyalet kurucusunun soyundan gelen kişileri veya başka ailelerden hizmetleriyle temayüz eden şahısları tayin ederek emirleri kontrol altında tutmayı başardı. Emirliklerdeki arazi sahiplerinin başşehir Sokoto'da birer temsilci bulundurması için bir teşkilât kurdu. Resmî yazışmaları yürütüp vergileri toplama bu teşkilâtın görevleri arasındaydı. İktidarı süresince elliden fazla sefere çıkan Muḥammed Bello ülkesinin kuzey, doğu ve batı sınırlarında hisarlar ve ribâtlar yaptırdı; eski kaleleri yenileyip surları tahkim ettirdi. Aldığı tedbirlerle Fûlânîler'in göçebelikten yerleşik hayata geçmesini ve İslâmlaşmasını sağladı. Birçok cami ve medrese yaptırarak ilmî gelişmeyi hızlandırdı.

Babası gibi Kâdiriyye tarikatına mensup olan Muḥammed Bello, Halvetiyye ve Şâzelîyye tarikatlarına da intisap etti. 1827'de hac seyahati öncesinde başşehir